

Főrendiházi üléstermek és ülésrend a polgári parlamentarizmus korszakában*

TÓTH BARBALICS VERONIKA

Számos típusa ismert a törvényhozási termek elrendezésének (patkó alakú, folyosórendszerű, teremszerű kialakítás), illetve a tagság elhelyezkedésének: rang, pártok, választókörzet, a törvényhozásban eltöltött ciklusok száma, sorshúzás alapján való helyfoglalás.¹ Tanulmányomban az 1848 és 1918 közötti magyar főrendiház üléstermeit vizsgálom: a tagok üléstermi helyeinek elrendezését és az ülőhelyek elfoglalásának rendjét.

Az ülésrendet befolyásoló tényezőkről általában

Az ülőhelyek elrendezésének és elfoglalási rendjének (röviden: az ülésrendnek) szimbolikus tartalma az általa megörökített (vagy neki tulajdonított) hagyományból, az attól való eltérésből és/vagy a megjelenített aktuális politikai színezetből ered. Példa erre az angol alsóház elrendezése. A modern brit parlament kialakulásában fontos tényező volt a történelmi folytonosság érzete, különösen azon eleme, mely szerint kapcsolat van a képviselőház építészeti kialakítása és a politikai kultúra között.² Eszerint az alsóházban a tagok ülőhelyének elrendezése a kétpártrendszert és a parlamenti váltógazdálkodást tükrözte: az elnöktől (Speaker) jobbra a mindenkori kormánypárt tagjai foglaltak helyet, míg velük szemben (konfrontatív módon) az ellenzék helye volt. Az alsóház első ülésező helye (1548–1834), a Westminster-palotában az eredetileg egyházi célra szolgáló Szent István-kápolna (St. Stephen's Chapel) hosszúkás terme már önmagában involválta a padosok folyosórendszerű elhelyezését, egyes nézetek szerint azonban az ülőhelyek elhelyezésének közvetlen előképe a kápolna kóruspadjainak (stallumainak) elrendezése volt.³ Kezdetben az alsóház elnökének közelében mindkét oldalon a titkos tanácsosok foglaltak helyet. A 18. századtól jelentek meg az ülésrendben az időközben kialakult pártok és velük a parlamenti váltógazdálkodás.⁴

* A tanulmány az NKFIH K 134378. számú pályázatának támogatásával készült (Dualizmus kori parlamentarizmus regionális nézőpontból, vezető kutató: Pap József).

¹ Szente 2006: 327–334.

² Taylor 2019: 143.

³ Cooper 2019: 62.

⁴ Vincent 1906: 13.

A félköríves (amfiteátrumszerű), illetve a patkó alakú elrendezés eredetére vonatkozóan több elképzelés létezik. Rácz Lajos úgy vélte, hogy az elrendezés gyökere a gyűlésre összesereglett nomád törzsek táboráig nyúlik vissza, amelyben középen a törzsfő sátra állt, mellette kétoldalt az alvezéreké, a messzebb lévő sátrakban az alacsonyabb rangúaké. A rendi gyűléseken általában akként jelent meg a rangsorrend, hogy jobb oldalon az egyházi, mellettük a világi előkelők, bal szélén a szegényebb nemesek foglaltak helyet. Más kutatók (Szabó Miklós, Sente Zoltán) a hagyományt az 1789. évi francia nemzetgyűlésnek a pártok politikai értékrendjét tükröző tanácskozótermére vezették vissza, ahol az elnöki emelvénytől jobbra a hagyományokat támogató képviselők, balra a változtatás hívei foglaltak helyet.⁵ Mint Cieger András történész rámutatott, az ülőhelyeknek ez a francia nemzetgyűlésig visszavezethető, politikai színezet szerinti elfoglalása a dualizmus kori magyar képviselőházban is megfigyelhető volt: jobb oldalon a fennálló közjogi viszonyokat elfogadó kormánypárt, míg bal oldalon az ellenzék foglalt helyet.⁶ Sisa József hangsúlyozta, hogy a viaskodás képzetét keltő angol típusú elrendezéssel szemben az amfiteátrumszerű ülésterem tárgyalást és megegyezést sugall.⁷

Időnként azonban az ülőhelyek elrendezésekor nem szimbolikus, hanem nagyon is gyakorlati megfontolások érvényesültek. 1866-ban a magyar képviselőház új, Sándor utcai épületében az ülésterem kialakítása folyosórendszerű volt az angol alsóház mintájára,⁸ a következő évben azonban akusztikai okból sor került a terem átépítésére, amelyet patkó alakú padozat kialakítása kísért.⁹ Ezzel szemben a brit képviselőház esetében a helyhiány és akusztikai problémák ellenére az átépítés-átalakítás a tervek szintjén maradt, majd miután az 1941. évi német bombatámadás során megsemmisült az ülésterem, és elkerülhetetlenné vált az építészeti beavatkozás, lényegében a korábbi elrendezést rekonstruálták, az ülésterem alapterülete nem változott. A döntésre jelentős hatással volt Winston Churchill miniszterelnök érve, miszerint a terem mérete és berendezésének elrendezése elválaszthatatlan a brit politikai hagyománytól.¹⁰

Az ülésrend szabályozásának több módja figyelhető meg. A skandináv országokban a kérdéssel általában a parlamenti házszabály foglalkozik, de néhol az alkotmány is kitér rá.¹¹ Az angol felsőházban¹² az ülésrend vonatkozásában kialakult szokást 1539-ben a House of Lords Precedence Act foglalta törvénybe. Eszerint az uralkodó trónjától jobbra

⁵ Spirk–Éskovács 1998: 2.; Sente 2006: 329–331.

⁶ Cieger 2021: 211.

⁷ Sisa 2020: 690–691.

⁸ *Hazánk s a Külföld* 1865. október 1. 633.

⁹ Perekó 1969: 38.

¹⁰ Cotter–Flinders 2019: 165.; Seaward 2019: 112–118.

¹¹ Sente 2006: 333.

¹² A Lordok Háza a Westminster-palota épületében 1259-től 1801-ig a korábbi Queen's Hall, 1801-től 1834-ig a White Hall (más néven Court of Request), 1834-től 1847-ig a Painted Chamber, 1847-től a Gilded Chamber termében ülésezett. Hallam Smith 2019: 75., 95.

az egyházi tagok (Lords Spiritual) ültek,¹³ balra a világi tagok (Lords Temporal), utóbbiak közül a tisztségviselők meghatározott sorrendben, majd a nemesek (születési joga tag peerek) rangjuk ősisége szerint. Ez utóbbiak ülésrendje a későbbiekben a képviselőházi mintát követte, amennyiben jobb oldalon (a püspökök mellett, a kormány tagjainak fenntartott első padosor mögött) a kormányt támogató, bal oldalon az ellenzéki peerek foglaltak helyet. A képviselőháztól eltérő módon a felsőházi ülésteremben keresztpadok (cross benches) is voltak, amelyeken királyi vérből származó hercegek, valamint az egyik párthoz sem tartozó peerek ülőhelye volt.¹⁴

Magyarország a rendi korszak felsőtáblájának ülésrendjét szintén részben szokás, részben törvény szabályozta. Az egyházi főrendek körében a hagyomány körül támadt vitát 1722-ben királyi döntés zárta le, eszerint a katolikus felszentelt püspökök a felszentelés, a címzetes püspökök a kinevezés sorrendjében foglaltak helyet (a szentmártonhegyi apát, a jászói prépost és az aurániai perjel helyéről nem ejtett szót). A világi főrendek ülésrendjét a 1687: 10. tc. rögzítette: a felsőtábla ülésain elnöklő nádor mellett az országbíró és a bán foglalt helyet, majd kinevezés sorrendjében az ország bárói (kisebb zászlósúruk), továbbá a pozsonyi gróf, a koronaörök, az örökös főispánok, a többi főispán beiktatásuk időpontja szerint, végül a „tanácsos urak” szintén kinevezésük sorrendjében. A törvénycikk az országlakó urak (a születési joga tag főnemesek) ülőhelyeit (nem részletezett) „előbbi állapotában” hagyta. Nem említette a tagok közül a horvát rendi gyűlés küldötteit és az uralkodócsalád férfi leszármazottait, akik közül a Magyarországon birtokkal rendelkezők nyertek meghívást. Utóbbiakat a szokásjog alapján minden bizonnyal kiemelt hely illette meg az ülésteremben. A zászlósúruk körében foglalt helyet 1765-től a magyar nemesi testőrség kapitánya. 1807-ben a fiumei kormányzó tagságát szintén törvény mondta ki anélkül, hogy ülésrendben elfoglalt helyét rögzítette volna.¹⁵

A. J. Groitsch 1836-ban készült rajza a felsőtábla üléstermékét a pozsonyi országházban (a Magyar Királyi Kamara egykori, Mihály utcai palotájában) ábrázolja.¹⁶ A terem közepén elhelyezett hosszú asztal főjén az elnöklő József nádor, tőle jobbra a főpapok, baloldalt a világi tisztségviselők láthatóak. Az egyházi és világi tisztségviselőknek ez az elhelyezése más rendi eredetű gyűléseken, így az angol Lordok Háza mellett például a lengyel szenátusban is megfigyelhető volt. Egy 1848 elejéről származó ábrázoláson ugyanez a főrendiházi ülésterem több, folyosószerűen elrendezett asztallal látható, amelyek mellett a katolikus főpapok, az országzászlósok és a főispánok a korábban

¹³ Két érsek (Canterbury, York) és 24 püspök (London, Durham, Winchester püspöke, majd a többiek kinevezésük sorrendjében).

¹⁴ Ainsworth 2017: 28–30.

¹⁵ Szijártó 2005: 101., 103., 569–570.

¹⁶ Rózsa 1972: 85.

További üléselő helye Pozsonyban a primási palota és a nádor szálláshelye, valamint a budai várhegyen álló régi Országház volt. Dobszay 2019: 343–346.

ismertetett módon foglaltak helyet. Az 1792-től tagsági joggal rendelkező görög nem egyesült vallású (görögkeleti) főpapok ülőhelye azonban egy, a többire merőlegesen elhelyezett rövidebb asztal mellett volt.¹⁷

A főrendiház összetétele 1848 után

Az 1848: 5. tc. az országgyűlés első kamaráját rendi alsótáblából népképviselői képviselőházzá alakította át. A felsőház összetétele 1848–1849-ben, majd az 1867. évi kiegyezést követően is csak kismértékben módosult. A Magyarország és Erdély egyesítését kimondó 1848: 7. tc. az előző erdélyi országgyűlésre meghívott királyi hivatalosoknak a főrendi táblán biztosított tagságot, a királyi kormányzék (Gubernium), a Királyi Ítéltábla tagjai és a katonai személyek kivételével. 1867 júniusában a főrendiház határozatban mondta ki: a jászkun főkapitány a főrendiházban a főispánok között jogosult helyet foglalni. Az 1868: 43. tc. megerősítette az erdélyi királyi hivatalosok 1848-as tagsági jogát,¹⁸ valamint az erdélyi törvényhatóságok vezetőit tagságban részesítette. Az 1868: 9. tc. önállóan ismerte el a szerb és a román görögkeleti egyházat, és utóbbi metropolitájára és püspökeire is kiterjesztette a főrendiházi tagsági jogot. A horvát országgyűlés főrendiházba delegált küldötteinek számát az 1868: 30. tc. kettőre, az 1881: 15. tc. háromra emelte.

Az 1885: 7. tc. a főrendiház szervezetének módosításával jelentősebb, bár korántsem gyökeres változásokat hozott az intézmény összetételében. Rögzítette az uralkodóház nagykorú főhercegeinek tagsági jogát. A törvény az örökös tagsági jog gyakorlását a főnemesek esetében 3000 forint földadó cenzushoz, külföldi törvényhozási tagsági jogosultság esetén a főrendiház előnyben részesítéséről szóló optálási nyilatkozathoz is kötötte. A magyar király által kinevezett nádorfehérvári és tinnini felszentelt püspökök kivételével megszűnt a címzetes püspökök tagsága. Tagsági jogot nyert a református és evangélikus felekezet hat-hat, az unitáriusok egy rangidős vezetője (püspök, főgondnok, felügyelő). A legfelső bírói fórumok vezetői – a Királyi Kúria elnöke és másodelnöke, a Budapesti Királyi Ítéltábla elnöke – főrendiházi tagságot nyertek hivataluk idejére.¹⁹ 1885-ben megszűnt a főispánok tagsága. Új tagsági csoport lett az uralkodó által a kormány javaslatára, érdemeikért élethossziglani tagságban részesítettek: 1885-ben harminc, majd az ötven fő eléréséig évente legfeljebb öt nyert kinevezést. A tagsági jogukat elvesztő tagok közül a főrendiház ötven főt választott, aki szavazati jogát élete végéig megőrizhette.

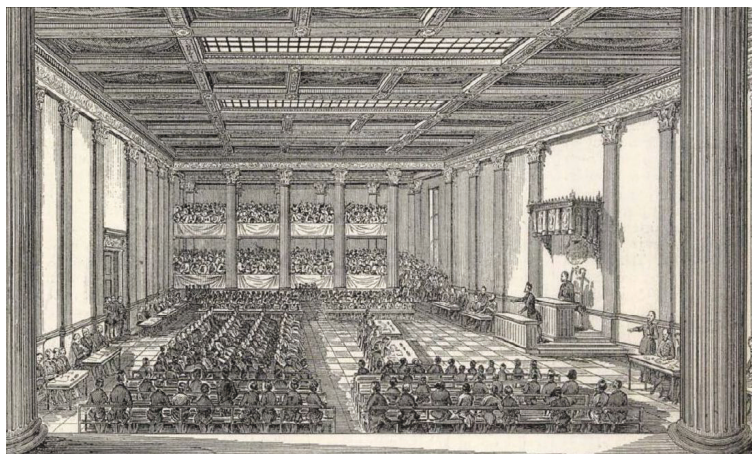
¹⁷ *Ábrázolt Folyóirat* 1848. január 8. 12.

¹⁸ Az országgyűlések elején közölt főrendiházi tagnévsorokban 1868 és 1884 között az erdélyi királyi hivatalosok száma egy és tíz között változott.

¹⁹ Az 1896: 26. tc. a Magyar Királyi Közigazgatási Bíróság elnökét és másodelnökét szintén főrendiházi tagságban részesítette.

A főrendiházi ülések helyszínei 1848 és 1918 között

Az 1848-as év a főrendiházi ülésterem elhelyezésében jelentős változást hozott. Az 1848: 4. tc. kimondta, hogy az országgyűlés Pesten ülésezik. A felsőház 1848. július 4-től a Magyar Nemzeti Múzeum dísztermében tanácskozott. A tagok részben a falak mellett elhelyezett asztaloknál, többségük azonban (ellentétben a pozsonyi ülésteremmel) egymás mögötti padosorokban foglalt helyet.²⁰ Négy-négy padosor helyezkedett el a terem hosszabb oldalával párhuzamosan, illetve kétoldalt, az előbbiekre merőlegesen.²¹ Az elrendezés, amely hasonló volt az ekkor a pesti Redoute-ban ülésező képviselőház tanácskozóterméhez, átmenetet képezett a folyosórendszerűből a patkó alakú elrendezés felé. A változás összefüggött azzal az újítással, hogy mindkét ülésteremben elnöki emelvény és előtte szószék kapott helyet. A Nemzeti Múzeum dísztermében ezek a főajtóval szemközti falnál kerültek elhelyezésre. Az emelvénytől jobbra található padosorokban az első helyeket az egyházi méltóságok foglalták el.²² (1. kép)

1. kép: Alaprajza az 1848-ki július 2-ikára egybehítt országgyűlési főrendek teremének.

Pest, Walzel, 1848.

Forrás: Vasárnapi Ujság 1884. június 29. 412.

A császári főserég előrenyomulása miatt 1849 elején az országgyűlés Debrecenbe költözött. Itt a felsőház tagjai közül csak néhányan jelentek meg, ezért a ház csak március 12-én tarthatta meg első ülését a Bárczay-házban. A Német (ma: Széchenyi) és Piac utca sarkán álló épületben volt báró Perényi Zsigmondnak, az elnöklő másodelnöknek

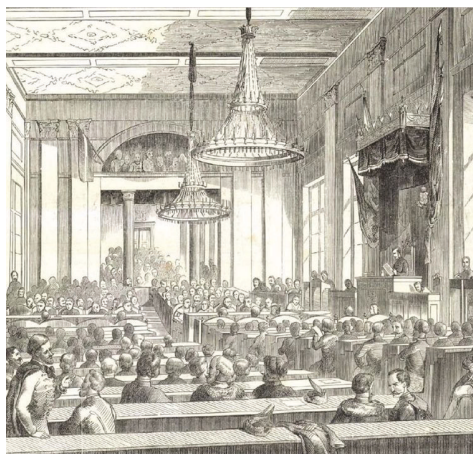
²⁰ OSZK PKnyt Kny. 1848/221. *Alaprajza az 1848-ki július 2-ikára egybehítt országgyűlési főrendek teremének.* Pest, 1848. Későbbi közlése: *Vasárnapi Ujság* 1884. június 29. 412.

²¹ *Pesti Hírlap* 1894. június 21. 4.

²² *Pesti Hírlap* 1894. június 21. 4.

a szállása is. A Bárczay-ház emeleti nagyterme legfeljebb száz főt tudott befogadni. A mintegy 500 főrend közül az üléseken gyakran még húszan sem jelentek meg, miközben a házsabályok a határozatképességhez legalább 50 tag részvételét írták elő. A felsőház 22 ülést tartott Debrecenben, működése csekély jelentőségű volt.²³ 1849-ben Pesten, Szegeden és Aradon már nem ült össze.

A szabadságharc leverése után Karl von Geringer teljhatalmú császári biztos egyik első intézkedése a Nemzeti Múzeumban a felsőházi berendezés bontásának elrendelése volt.²⁴ A főrendiház 1861-ben a Pesti Kereskedelmi Testület épületének első emeleti dísztermében ülésezett.²⁵ A Lloyd-palota néven is ismert ház földszintjén a Pester Lloyd újság szerkesztősége és nyomdája, a Pesti Gabonacsarnok, kávéház és porcelánbolt, emeletén a díszterem mellett a Magyar Kereskedelmi Bank, a Nemzeti Kaszinó,²⁶ a második emeleten a Kereskedelmi Kamara és a Kereskedői Kaszinó helyiségei voltak. Az épületnek a tőkés gazdasággal és a még zömmel német nyelvű pesti polgársággal való szoros kapcsolata kevésbé illett a rendi eredetű, a nemzeti múlthoz kötődő főrendiházhoz. Korabeli vélemény szerint maga a díszterem sem volt elég ünnepélyes, „korántsem fel[el]t meg nagyszerűség tekintetében, egy oly fényes múlttal bíró testület méltóságának, minő a magyar felsőház”. Bár az elnöki emelvényt és a szószéket (amelyeket az 1848. évihez hasonlóan alakították ki) vörös bársonyfüggönyök, selyem nemzeti zászlók és aranyozott magyar címer díszítette, a tagok templomi és iskolai padokhoz hasonlító ülőhelyein „tagadhatlanul meglátsz[ott] a hamar munka”. A padok ezúttal az elnöki emelvény két oldalán, párhuzamos sorokban helyezkedtek el. Zöld posztó borította őket,

kivéve a jobb és bal oldali első padsor ülőhelyeit. Ezekben a bíborszínű padokban a rendi hagyományoknak megfelelően az elnök jobbján az érsekek és püspökök foglaltak helyet felszenteltetésük szerint, balra a zászlósurak, az örökös főispánok „s folytatólag a többi főispánok, grófokkal, bárókkal elegyedve”.²⁷ (2. kép)

2. kép: A Pesti Kereskedelmi Testület (Lloyd-palota) épületében 1861-ben ülésező főrendiház.

Forrás: Vasárnapi Ujság 1861. június 30. 305.

²³ Balogh 1993: 5–8.; Borossy 1948: 381–384.

²⁴ Debreczeni-Dropán 2014: 35.

²⁵ Az 1861. évi országgyűlés újabb, intézmény- és ciklustörténeti összefoglalása: Pap 2022: 185–201.

²⁶ Később itt volt a Deák-párt, majd 1875-től a Szabadelvű Párt klubja.

²⁷ Vasárnapi Ujság 1861. június 30. 304–305.

1865–1866-ban a pesti megyeháza nagyterme adott otthont a főrendiház üléseinek. A termet az erdélyi és horvátországi tagok részvételére is számítva 246 ülőhellyel látták el. A padokat ismét folyosórendszerűen helyezték el. Az elrendezést a sajtó a Lloyd-palotabelihez hasonlította, valójában azonban – mivel nemcsak kétoldalt, hanem az elnöki székkal szemben is padosorok voltak – inkább az 1848. évihez hasonlíthatott. A hercegprímás kiemelt helye (aranyos karszék és asztal), továbbá a katolikus és ortodox főpapok, a zászlósorok, a főispánok és a mágnások elhelyezése a rendi korszak hagyományát követte.²⁸ Miután 1866 júniusában a képviselőház a Nemzeti Múzeumból átköltözött a Főherceg Sándor utcában a számára felépített épületbe, sor került a múzeumi díszteremnek a főrendiház számára való átalakítására. A képviselőház számára még 1861-ben kialakított teremszerű bútorzat²⁹ helyére Ybl Miklós terve nyomán patkó alakban elrendezett padok kerültek.³⁰ Az elrendezés előképét Yblnek 1865-ben a bécsi felsőház (Urak Háza) pályázatára benyújtott tervében találjuk meg, amelyre feltehetően hatott a párizsi szenátus üléstermének elrendezése.³¹ A főrendiház első ülését 1867. január 16-án tartotta a múzeumbeli új üléstermében. A Vasárnapi Ujság beszámolója nemcsak az újfajta elrendezéséről tudósított, hanem a padok élénkítő bőrbevonatát is megemlítette.³² Az angol Lordok Házában a padok huzata szintén hagyományosan vörös színű volt (szemben a képviselőház zöld borítású padjaival).³³ A főrendiházban azonban 1894 őszén a „haragosan piros” padokat barna bőrrrel húzták át.³⁴ A főrendiház számára történő 1866. végi átalakításkor az elnöki emelvény mögötti falon a magyar zászlókat a nemzeti címerre cserélték.³⁵

1893-ban Munkácsy Mihály Honfoglalás című festménye került az elnöki emelvény mögé. A kép az állandó Országház számára készült, a Magyar Képzőművészeti Társulat és a kormány csak ideiglenes bemutatóhelynek szánta a Nemzeti Múzeum dísztermét, azonban Munkácsy és Steindl Imre művészi elképzelésének különbözősége miatt tartósan, 1905-ig itt maradt.³⁶ Beöthy Zsolt irodalomtörténész, esztéta 1894 márciusában

²⁸ *Pesti Napló* 1865. december 5. 2.; *Vasárnapi Ujság* 1866. április 22. 192.

²⁹ *Vasárnapi Ujság* 1861. június 23. 293–294.

³⁰ BFL XV.17.f.331.b. 104/1. <https://maps.hungaricana.hu/hu/BFLTervtar/17654> – utolsó letöltés: 2023. június 3.

A tervrajz, figyelembe véve az ülőhelyek számát, a főrendiház számára készült. (Vesd össze a főrendiház hivatali iratai között a teremnek a főrendiház részére történő, 1866. végi átalakításáról fennmaradt számlával: MNL OL K 5 1. cs.)

A tervet a korábbi szakirodalom tévesen a képviselőház 1861. évi, illetve 1865. évi múzeumi üléséhez kapcsolta. Debreczeni-Dropán 2014: 34.; Gömör 2014–2015.

³¹ N. N. 2014–2015.

³² *Vasárnapi Ujság* 1867. január 20. 32.

³³ Jones 2014: 351.

³⁴ *Pesti Napló* 1894. október 25. (esti kiadás) 1.

³⁵ *Vasárnapi Ujság* 1867. január 20. 32.

³⁶ Cieger 2015: 27., 41., 43.

a Kisfaludy Társaság ülésén Munkácsy alkotását úgy aposztrofálta, hogy az „a magyarság képe, az elmúlt ezredév dicsőségének és bölcsességének képe, amely a jövőnek is tanítója lesz”.³⁷ A kép tehát nem tudatos tervezés eredményeképpen vált a főrendiház dekorációjává. Nem volt ideális az elhelyezése sem, a díszterem szűk volt számára. Mégis a Beöthy-féle értelmezés,³⁸ tágabban pedig a képnek a dicső nemzeti régmúltból vett tematikája

illetett a főrendiházhoz, amelynek legnépesebb csoportját az 1885. évi reform után is az örökletes jogon tagok alkották, akik többségében az ország sorsának alakulásába évszázadok óta beleszólással bíró, nem egy esetben (fiktív) családfájukat a honfoglalás koráig visszavezető főnemesi családok leszármazottai voltak. (3. kép)

3. kép: A főrendiház ülése 1894. június 21-én a Magyar Nemzeti Múzeum dísztermében. Ellinger Ede fényképfelvétele.

Forrás: Vasárnapi Ujság 1894. július 1. 428.

Az angol parlamentben a Lordok Házában elhelyezett királyi trón, amely a 18. század elejétől egyes ceremóniális alkalmaktól³⁹ eltekintve üresen áll, szimbolikus jelentéssel bír: megjeleníti az uralkodói méltóságot, azt, hogy az uralkodó a törvényhozás egyik fő tényezője, ugyanakkor távol marad a napi politikában való részvételtől. A Nemzeti Múzeumban a főrendi ülésteremben a bejáratnál jobb kéz felől, a karzatba ékelődve állt a királyi páholy (bíbor függönyökkel díszítve, felül a magyar korona ábrázolásával). Hasonlóan elhelyezve került kialakításra a Sándor utcai képviselőházban a királyi, a bécsi parlament mindkét kamarájában a császári páholy. Az angol parlamenttől eltérően tehát Magyarországon és Ausztriában az uralkodó(i) család) ülőhelye a tanácskozó tagok felett helyezkedett el, továbbá az uralkodó nem használta a páholyokat.⁴⁰ Az országgyűlések ünnepélyes megnyitása sem a parlament épületében, hanem az uralkodó rezidenciáján (Budavári palota, bécsi Hofburg) történt. Mindez

³⁷ *Vasárnapi Ujság* 1894. március 4. 142.

³⁸ A festmény korabeli eltérő értékeléseire lásd Cieger 2015: 37–41.

³⁹ Az országgyűlés megnyitása, elnapolása, a törvények szentesítése során a királyi előjogok gyakorlása. Az angol uralkodó ezeket a prerogatívákat személyesen vagy (gyakrabban) képviselője útján gyakorolja, utóbbiak az ülésteremben az üres trón mellett foglaltak helyet.

⁴⁰ *Parlamentskorrespondenz* 2017. augusztus 23.

szimbolikusan kifejezte, hogy I. Ferenc József uralkodói énképétől távol állt az angol parlamentáris monarchia „King-in-Parliament” felfogása.⁴¹

A főrendiház 1902-ben az állandó Országház épületének északi szárnyába költözött, itt tanácskozott egészen ülésezésének 1918. november 16-i berekesztéséig. Az Országház épületének alaprajza a szimmetrikusan elhelyezett képviselőházi és felsőházi ülésteremmel és az épület közepén elhelyezett díszteremmel⁴² szimbolikusan megjelenítette a törvényhozás faktorainak hatalmi egyensúlyát, hasonlóan több külföldi törvényhozási épülethez, mint például a londoni és a bécsi parlamentéhez.⁴³ Az Országház főrendiházi üléstermének mérete, kifejezve a két kamara egyenrangúságát, megegyezett a jóval nagyobb létszámú képviselőházéval. A padok elrendezése amfiteátrumszerű volt, csakúgy, mint a főrendek előző és a képviselőház korábbi és akkori üléstermében. Az Országházban az elnöki emelvény kialakítása is a korábbi mintát követte. A képviselőház Sándor utcai épületében az elnöki emelvény előtt szószék állt, de azt a század vége felé már csak a bizottsági előadók használták,⁴⁴ akárcsak az Országház képviselőházi üléstermében.⁴⁵ A főrendiházban a tagok saját helyükön felállva szólaltak fel, szónoki, illetve előadói emelvény a nemzeti múzeumbeli ülésteremben 1867 után nem volt. Az Országházban kialakításra került, de már 1904-ben, amikor az elnöki emelvényt alacsonyabbra építették át, elbontották.⁴⁶ Az országházi üléstermekben királyi páholyt nem építettek.⁴⁷ (4. kép)

4. kép: A főrendiház ülésterme az Országházban 1918-ban. Révész és Biró fényképfelvétele.

Forrás: Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár 72.437.

Az Országház főrendiházi üléstermében az elnöki emelvény melletti falsíkokat az *Aranybulla* és a *Moriamur* című temperakép díszítette, mindkettő Jantyk Máttyás

⁴¹ Schebeck 2003: 15.

⁴² Eredetileg az Országház kupolaterme szolgált volna helyszíneként a két ház együttes üléseihez, de az 1896. június 8-án tartott díszüléstől eltekintve ez nem valósult meg. *Vasárnapi Ujság* 1896. június 14. 389–396., 391.; *Pesti Napló* 1901. július 11. 7.

⁴³ A lehetséges külföldi példákra, összehasonlításra lásd Sisa 2021: 667–668., 688–700.

⁴⁴ X – y 1892: Rajzok a képviselőházból. *Vasárnapi Ujság* 1892. március 27. 226.

⁴⁵ *Magyar Nemzet* 1902. február 1. 5.

⁴⁶ Az átépítés célja az volt, hogy a házelnök áttekinthesse az összes padsort. *Független Magyarország* 1904. augusztus 25. 6.; *Pesti Hirlap* 1905. július 8. 6.

⁴⁷ *Budapesti Napló* 1902. november 28. 7.

alkotása. A festmények a nemesség történelmi szerepét hangsúlyozták abban a kamarában, ahol a főnemesség régi előjogát a születésből fakadó személyes törvényhozási részvételre, cenzussal korlátozva bár, de megőrizte. A képek témájukat a „(nemesi) nemzet a trón előtt”, illetve átvitt értelemben a „nemzeti erő diadala” szüzséből vették. Míg az *Aranybulla* központi gondolata a (nemesi) nemzet jogainak uralkodó általi elismerése és biztosítása, addig az 1741-es országgyűlési felajánlást ábrázoló *Moriamur* az uralkodó iránti lojalitás kinyilvánításának megjelenítője. A rendi parlamentek, illetve az uralkodó és az előkelők együttműködésének mozzanatai más felsőházakban is megjelentek a dekorációban. A Lordok Háza 1847 utáni üléstermét a János királyt a Magna Charta aláírására kényszerítő bárók szobrai díszítették.⁴⁸ Ausztria nemzetek feletti államának rendi előzményekkel nem rendelkező törvényhozását ezzel szemben az ókori görög és római történelem nagy alakjainak szobrai díszítették. Az épület tervezője, Theodor Hansen a birodalmi reprezentáció hellenisztikus értelmezési kontextusba ágyazásával a monarchiát és a demokráciát próbálta szimbolikusan egyesíteni. Ettől csak az épület főbejáratánál tért el, amelyet Ferenc József és a koronatarományok allegorikus alakjainak szoborcsoportja díszítette.⁴⁹

A főrendiház nyomtatott ülésrendjei

A főrendiház 1867-ből és 1886-ból fennmaradt ülésrendjei segítenek megismerni a tagok elhelyezkedését az ülésteremben a főrendiházi reformot megelőző és az azt követő időszakban.

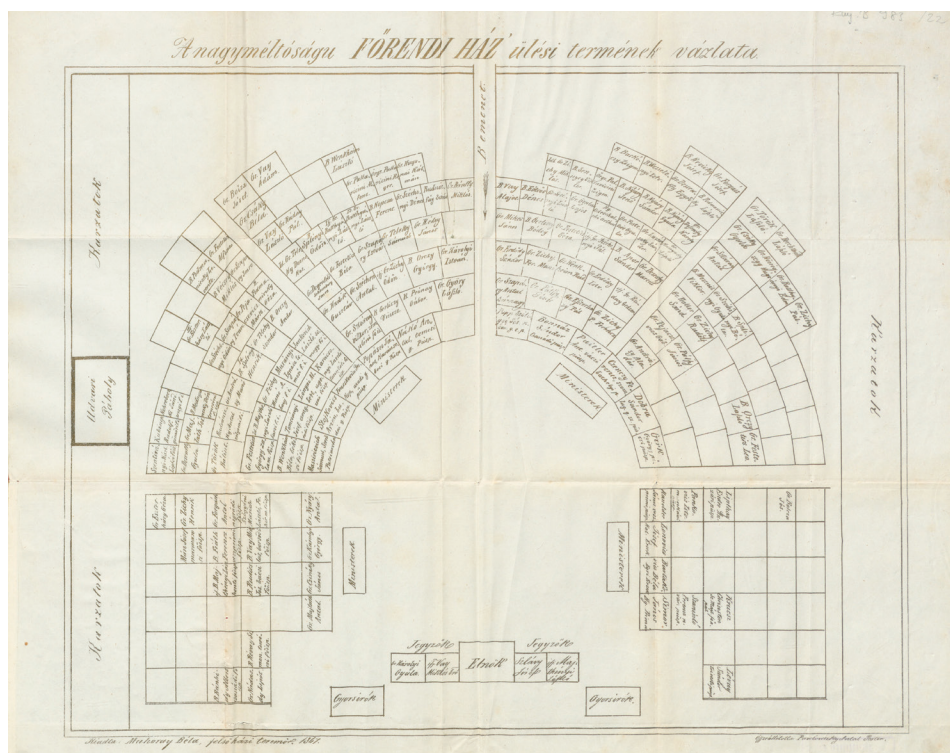
Az 1867-ben, röviddel a Nemzeti Múzeumba költözést követően megjelent ülésrendet Pavlovsky Antal, a Királyi Tábla irattárosa állított össze, és Muhoray Béla főrendiházi teremfelügyelő adta közre.⁵⁰ (5. kép)

A litografált ülésrenden 224 pad látható. Ezek 75%-án szerepel név, ami a főrendiház ekkori taglétszámának kb. 20%-a, az országgyűlés elején megjelent tagoknak 60%-a volt. A tagok helyét a tagsági jogosultság kategóriái szerint jelölte ki a háznagy hivatal. Az elnöki emelvénytől tekintve bal oldalon (a rendi hagyományt követve) elől az országzászlósok, a pozsonyi gróf és a koronaörök kinevezés sorrendjében kijelölt helye volt. A koronaörök mellett és mögött ültek a főispánok, közülük az első helyeken két örökös (és tényleges) főispán. Az ekkori főispánok csaknem kétharmadának (28 személynek) neve szerepel az ülésrendben.

⁴⁸ Vincent 1906: 20.

⁴⁹ *Parlamentskorrespondenz* 2017. augusztus 23.; Sisa 2021: 700.

⁵⁰ OSZK PKnyt Kny. B 983. *A nagyméltóságú Főrendi Ház ülési termének vázlatja*. Összeáll. Pavlovsky Antal. Pest, 1867.

5. kép: A nagyméltóságu Főrendi Ház ülési termének vázlatja, 1867.

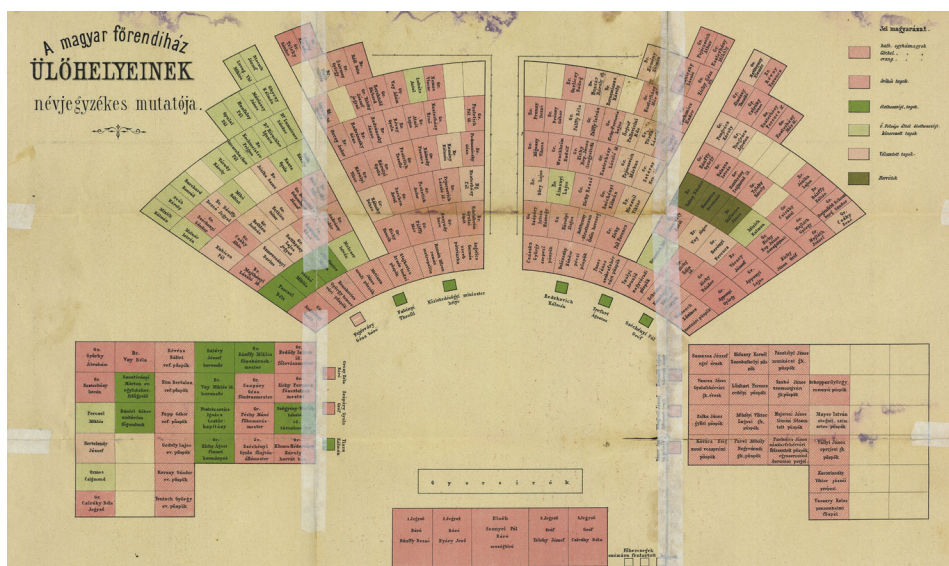
Forrás: Országos Széchényi Könyvtár Plakát- és Kisnyomtatványtár Kny. B 983.

Szintén a hagyománynak megfelelően jobboldalt az első padsorokban a katolikus főpapok foglaltak helyet. Az ülésrendben a püspöki kar mintegy harmadának, 15 főpapnak a neve szerepelt. A római és görögkatolikus főpapok vegyesen, a megyéspüspökök általában a püspökké szentelés sorrendjében ültek.⁵¹ A görögkeleti egyházi vezetők ülőhelyei a padsorok középső tömbjének első sorában voltak. A terem középső részén, az elnöktől távolabbi padsorokban voltak a születési jogon tag főrendek ülései. A padokon az országgyűlésre meghívott örökös tagok 16%-ának neve került feltüntetésre. Az ülésrendben szereplő örökös tagok csaknem négyötöde már 1865-ben, az országgyűlés elején megjelent a főrendiházban (bemutatta királyi meghívólevelét). Mindkét általunk vizsgált ülésrendről elmondható, hogy az örökös tagok ülésrendjének beosztásában nem volt szerepe a rangfokozatnak: a hercegek, grófok és bárók vegyesen ültek – ahogy a nemesi rend egységéről vallott felfogásnak, az „egy és ugyanazon nemesség” elvének megfelelően korábban sem volt ilyen elkülönülés. Az egymás

⁵¹ Az ettől való eltérés magyarázata feltehetően az volt, hogy egy-egy egyházi méltóság betöltésekor a katolikus főpapok ülésrendjének teljes átszervezése helyett az új püspök hivatali elődje helyét kapta meg.

közelében ülő örökös tagok között rokonsági kapcsolat csak ritkán mutatható ki.⁵² Előfordult, hogy eltérő tagsági jogosultságú, de azonos régióból származó tagokat sorolt egymás mellé az ülésrend (így ült egymás mellett az 1867. évi ülésrend szerint két erdélyi tag: Radnótfáy Sámuel királyi hivatalos és gr. Bánffy Miklós), de ez inkább kivétel volt. Más rendezőelvet egyelőre nem találva azt feltételezzük, hogy az örökös tagok helyei alapvetően a királyi meghívólevelek bemutatásának sorrendjében kerültek az ülésrendben kijelölésre.

Az ülésrend alapján a tagok padsorai előtt elhelyezett asztalok melletti székek a kormány tagjainak ülőhelyeként szolgáltak (akkor is itt foglaltak helyet, ha egyébként a főrendiház tagjai voltak). Ugyanez volt megfigyelhető a Sándor utcai képviselőházban és a bécsi parlamentben is. A brit törvényhozási kamarákban a kormány tagjai, akik csak a parlamenti tagok közül kerülhetnek ki, az ülésteremben a jobb oldalon, a kormánypárti padok első sorában ülnek. Az Amerikai Egyesült Államok Kongresszusában az elnök és kormányának tagjai (az alelnök kivételével) hagyományosan nem vehetnek részt az üléseken, a két házban nincs is ülőhelyük.⁵³

6. kép: A magyar főrendiház ülőhelyeinek névjegyzékes mutatója, 1886.

Forrás: Ausztriai és Magyar orsz. képviselő-választó-kerületek-térképe a magyar 1884–1887 és az osztrák 1885–1891 évi országgyűlési összes pártok és választó kerületek kitüntetésével. Bécs, [1886.] Országgyűlési Könyvtár Magyar Parlamenti Gyűjtemény 923644.

⁵² Ballabás 2019: 33–67.

Köszönöm Ballabás Dániel segítségét a rokoni kapcsolatok vizsgálatához.

⁵³ Szente 2006: 334.

A főrendiházban az 1885. évi reformot követően a tagsági összetétel módosulásával változott az ülésrend is. A Kreith Béla újságíró összeállításában megjelent 1886. évi ülésrenden a korábbiakhoz hasonlóan amfiteátrális elrendezésben 224 pad látható.⁵⁴ Ezek 85%-a névvel ellátott, ami az akkori tagság 53%-át foglalta magába. Az ülésrendben a főrendek tagsági jogosultságának típusát színek jelzik (néhány esetben tévesen).

A tagok helyének kijelölése továbbra is alapvetően tagsági joguk szerint történt. Mikszáth Kálmán a főrendiházi reform után ilyennek látta az üléstermet: „Általában úgy veszi ki magát, az egész főrendiház elkülönítve ülő kasztjaival, mint egy közökre osztott mező. Egy nagy darabon kukorica díszlik, elhagyott avar jön azután, egy kis darabkán zab [...], egy folton tiszta búza, közte bőven konkoly és pipacs, van aztán cukorrépa, lednek, de a legnagyobb rész a dísznövényeké.”⁵⁵

A zászlósorak ülőhelyei továbbra is a terem bal oldalának első padsoraiban voltak. A mögöttük levő sorokban, ahol korábban a főispánok egy része foglalt helyet, most a protestáns felekezeti vezetők ültek. Az 1885-ben az uralkodó által élethossziglani tagságra kinevezett harminc tag közül a császári udvarban szolgálatot ellátó és így az ülésekről tartósan távollévő négy főrend kivételével valamennyinek a neve szerepelt az ülésrendben. Ők döntő többségükben a balról második szektor hátsó soraiban foglaltak helyet, a kimaradt főispánok egykori ülőhelyén (azon kinevezett tagok, akik főispánok is voltak, megőrizték ugyanitt lévő korábbi ülőhelyüket). A gyakorlati szempont érvényesítése, tehát az, hogy a háznagyi hivatal a reform során kiesett tagsági csoportok megüresedett helyét adta az új tagoknak, nem talált méltánylásra. A függetlenségi *Egyetértés* napilap cikkírója kifogásolta az élethossziglan kinevezett tagok elhelyezését: „Nehezen érthető, hogy miért jelölték ki helyeiket ép[p] ott a hátulsó padsorokban. Alkalmassint ők lesznek a főrendiházi ülések legszorgalmasabb látogatói, s a rendes üléseken, mikor a ház más oldalán üresek lesznek a padsorok, ez a kicsike csoport lesz a főrendiház – a terem háttérében.”⁵⁶ A háznagyi hivatal a hasonló foglalkozású kinevezett tagok ülőhelyét egymás közelében jelölte ki, így egymás mellett foglalt helyet az orvos Hirschler Ignác és Lumniczer Sándor, az irodalomtörténész Gyulai Pál és a nyelvész Hunfalvy Pál (mindketten egyetemi tanárok), továbbá az építész Ybl Miklós és a mérnök Stoczek József. Az ortodox metropoliták és püspökök számára kijelölt padok a korábbiakhoz hasonlóan a két középső szektor első sorában voltak. Ugyanebben a sorban, feltehetően a személyének szóló tiszteletadás jeleként, baloldalt az első helyen gr. Andrassy Gyula örökös tag, korábbi miniszterelnök ült. Az ortodox főpapok mögött a főrendiház hivataltól tag főbíró tagjai, mellettük pedig Melczer István élethossziglan kinevezett tag, a Hétszemélyes Tábla nyugalmazott bírója foglalt helyet.

⁵⁴ Kreith [1886].

⁵⁵ Mikszáth 1977: 94.

⁵⁶ *Egyetértés* 1885. szeptember 27. 2.

Az 1885. évi reform következtében megfogyatkozott számú örökös tagok továbbra is az ülésterem középső részén foglaltak helyet. A mintegy kétszáz születési jogon tag főrend 45%-ának neve szerepelt az ülésrendben. Ahogy említettük, az ülésrendben egymás mellett feltüntetett tagok között csak ritkán mutatható ki rokonsági kapcsolat. A padtársak esetében időnként megfigyelhető közös érdeklődési kör, mint gr. Károlyi Gyula, gr. Festetics Tasziló és gr. Nádasdy Lipót esetében, akik a Magyar Lovaregylet (Jockey Club) vezető tagjai voltak. Ugyanakkor a szintén elnökségi tag gr. Batthyány Elemér tőlük távol foglalt helyet. Míg a magyar képviselőházban, de az angol és az ausztriai parlamentben is a tagok politikai (párt)hovatartozás szerint foglaltak helyet, a főrendiházban, ahol pártok tartósan nem léteztek, az ilyenfajta csoportosulás nem volt jellemző. 1866-ban a Fővárosi Lapok úgy mutatta be a főrendiház üléstermét, hogy ott „[h]iába keresünk bal és jobb oldalt, hogy az egyik vagy másiknak tömörsége után előre tehesünk egy kis jóslatot. A padokat elválasztó síkátorok semmit sem jelentenek. Nincs külön fészek, külön tábor.”⁵⁷

A tagsági jogosultság szerinti ülésrend ugyanakkor esetenként részlegesen leképezte egy adott kérdésben a politikai hovatartozást, így az 1880-as, 1890-es években az egyházpolitikai vitákban a jobboldalt helyet foglaló katolikus püspöki kar a konzervatív véleményt, a baloldalt helyet foglaló főispánok, később a református felekezeti vezetők és a kinevezett tagok többsége pedig a kormány liberális álláspontját támogatta. A születési jogon tagok esetében, a 19. század első feléhez hasonlóan, a dualizmus időszakában is előfordult, hogy a hasonló véleményen lévők egymás közelében foglaltak helyet (ez felveti annak eshetőségét, hogy a háznagyi hivatal a helyek kijelölésénél egyes esetekben figyelembe vette a tagok egyéni kéréseit). Az 1886. évi ülésrend szerint például egymás mellett volt gr. Szirmay György és br. Redl Béla mérsékelt ellenzéki, valamint gr. Zichy Nándor és gr. Apponyi György konzervatív katolikus nézeteket valló örökös tagok ülőhelye. Emellett Somssich Pál konzervatív politikus sem a (többnyire a liberális kormánypárthoz kötődő) kinevezett tagok között, hanem az örökös tagok gyűrűjében, Zichy közelében ült. A Pesti Napló beszámolója szerint 1895-ben a „klerikális mágnások” az ülésterem jobb oldalán, a „liberális főrendek” a túlsó oldalon foglaltak helyet. Ekkor sem volt azonban egyértelmű a terem két oldalának politikai színezete: „a számarányt sem árulják el avatatlan szemnek, mert barát van az ellenség közt (nemcsak fogadalmas) és ellenség a barátok közt”.⁵⁸ Egy 1902. évi tudósítás is azt hangsúlyozta, hogy „a főrendek elhelyezkedése nem pártok szerint történik, hanem hierarchikus csoportok szerint”.⁵⁹

⁵⁷ *Fővárosi Lapok* 1866. december 21. 1190.

⁵⁸ Kappa [Kabos Ede] 1894: A párbaj. A főrendiház üléséből. *Pesti Napló* 1894. május 8. 1.

⁵⁹ *Alkotmány* 1902. november 28. 5.

Az 1886. évi ülésrend szerint az örökös tagok csoportjába ékelődött be a horvát országgyűlés három küldöttének és Mixich Kálmán horvátországi kinevezett tagnak az ülőhelye. A főrendiház 1886-ban életben levő 47 választott tagja közül 29-nek a neve szerepelt az ülésrendben. Valamennyien megőrizték az 1885. évi reform előtt (örökös tagként, főispánként vagy címzetes püspökként) elfoglalt helyüket. A korábbiakhoz hasonlóan a katolikus főpapok ülőhelyei a padsorok jobb oldali szektorában voltak. A bíborosi rangú főpapok azonban kiemelt helyen, a jobb oldali padsor előtt elhelyezett székeken ültek. A bíborosokkal szembeni tisztelet ilyen kifejezése a rendi korszakig nyúlt vissza.⁶⁰ A főrendiházi reformot követő újítás volt, hogy az üléssteremben az elnöki emelvény közelében az uralkodócsalád főhercegei számára vörös selyemmel leterített asztalokat és vörös karszékeket helyeztek el.⁶¹ A külföldi törvényhozásokban is kiemelt hely illette meg az uralkodócsalád törvényhozásban tag leszármazottait, a Lordok Házában a keresztpadokon, az ausztriai Urak Házában az első padsorban volt a helyük.⁶²

Az Országházba költözést követően, ahogy egy korabeli tudósításban olvashatjuk, „[a] főrendek elhelyezkedése [...] a régi állapothoz képest alig változott egyebekben, minthogy a régi teremben elkülönített főhercegi és bíbornoki helyek itt lekerültek a terem közepén az első padsor előtt félkörben álló miniszteri székekhez, s így itt tizenhat piros bársony zsöllye látható”.⁶³ A hagyományok tovább élését mutatja, hogy az 1927-ben összeült felsőházban a katolikus főpapok, a zászlósurak, a protestáns felekezeti vezetők és a főnemes családok leszármazottainak padjai ugyanott helyezkedtek el, ahol 1918 előtt a főrendiházban – ahogy az uralkodócsalád tagjainak és a minisztereknek a bársonyszékei is.⁶⁴

Főrendiházi ülőhelyek száma

A főrendiház reformja előtt a tagok létszáma időnként meghaladta a 800 főt, azt követően 320–370 körül mozgott. Az ülőhelyek száma az üléstermekben ennél alacsonyabb volt: a pesti megyeházán 246, a Nemzeti Múzeumban 1867-ben 229, 1886-ben 232 ülőhely volt. Az Országház 1882-ben közzétett tervezési programja előírta, hogy képviselőházban 444 képviselő (tehát minden egyes tag) számára készüljön ülőhely, a főrendiházi üléssteremben pedig 300 tag számára.⁶⁵ Az elkészült felsőházi teremben

⁶⁰ Szijártó 2005: 105.

⁶¹ *Pesti Hírlap* 1885. szeptember 26. 1.

⁶² MacDonagh 1897: 289.; *Verzeichnis der erblichen und lebenslänglichen Mitglieder des Herrenhauses. (IX. Session)*. Wien, 1879. Melléklet

⁶³ *Alkotmány* 1902. november 28. 5.

⁶⁴ *Pesti Hírlap* 1927. január 29. 1–2.

⁶⁵ A budapesti Tömötéren építendő állandó országház tervezési programja [!]. Közli: Gábor 2000: 172–173.

a főrendek számára 290 ülőpad, továbbá a főhercegek és a bíborosok számára három-három karosszék állt rendelkezésre.⁶⁶

Nem volt egyedi jelenség, hogy a törvényhozási teremben a tagok számánál kevesebb ülőhely állt rendelkezésre. Hagyományosan ez volt a helyzet az angol képviselőházban (a Skóciával, majd az Írországgal való uniót követően végzett bővítések ellenére is).⁶⁷ Az ausztriai Birodalmi Tanács mindkét kamarájában az idők során hasonló helyzet alakult ki.⁶⁸ Ez összefüggött azzal, hogy a kamarák ülésein sok esetben a tagoknak csak töredéke jelent meg. A magyar felsőtáblán a reformkorban is gyakran alacsony volt a részvétel, például 1835-ben John Paget pozsonyi látogatásakor a 600–700 főnemes tagból mindössze 30 volt jelen az ülésen.⁶⁹ A brit képviselőházban pedig 1800 és 1830 között csak 30 olyan ülés volt, amelyen a 658 képviselő közül több mint 500 részt vett, és csak egy, amelyen több mint 550.⁷⁰

Az alacsony részvétellel⁷¹ is magyarázható, hogy a főrendiház 1867. évi ülésrendjében a padok 25%-án, a 1886. évi ülésrendben pedig 15%-án nem szerepelt név. A főrendiházi tagok nagyobb számban történő megjelenésekor (1883–1884-ben és 1894–1895-ben az egyházpolitikai törvényjavaslatok, 1884–1885-ben a főrendiházi reform tárgyalásakor) a név szerinti szavazások adatai alapján a reform előtti időszakban 200–400, az 1890-es években 180–260 tag vett részt az üléseken. Ezekben a főrendiházi viszonylatban élénken látogatott üléseken további székek kerültek a terembe, sőt az is előfordult, hogy a tagok a látogatói karzatok párkányát vették igénybe ülőhelyként, akik pedig itt sem fértek el, azok a padosok közötti folyosókon álltak, vagy az előcsarnokban, ahonnan csak szavazáskor mentek be az ülésterembe.⁷²

Fiktív vagy valós az ülésrend?

Ki kell térnünk arra, hogy a nyomtatott ülésrendeknek mennyire felelt meg a tagok tényleges elhelyezkedése. Szijártó M. István a 18. századból fennmaradt országgyűlési ülésrendekre vonatkozóan megállapította, hogy azok „részben fiktívek, a precedenciát

⁶⁶ Sisa 2021: 679.

⁶⁷ Seaward 2019: 106–108.; Cotter–Flinders 2019: 156.

⁶⁸ *Prager Abendblatt* 1884. december 17. 1.; *Neues Wiener Tagblatt* 1907. május 5. 4.

⁶⁹ Paget, John 1987: *Magyarország és Erdély*. (Vál., szerk. Maller Sándor, ford. Rakovszky Zsuzsa.) Budapest 54.

⁷⁰ Seaward 2019: 107–108.

⁷¹ Ennek lehetséges okaira lásd Tóth-Barbalics 2018: 235–264.; Tóth-Barbalics 2021: 179–181.

⁷² *Egyetértés* 1884. január 13. 1.; *Pesti Hírlap* 1884. január 13. 1. melléklet 9.; *Egyetértés* 1885. március 24. 1.; *Pesti Napló* 1885. március 23. (esti kiadás) 2.; *Budapesti Hírlap* 1894. május 8. 2.; Kappa [Kabos Ede] 1894: 1.

rögzítik, s nem pontosan írják le a valós helyzetet”.⁷³ A dualizmus kori ülésrendekben a precedencia (elsőbbség) elve részben, egyes csoportoknál szintén érvényesült, gondoljunk csak a katolikus főpapok, a zászlósurak vagy a főhercegek kiemelt helyére. A tagsági csoportokon belül azonban már eltéréseket tapasztalunk a korábbi, a rendi hagyományoknak megfelelő (elvi) sorrendtől, így a kisebb zászlósurak, főispánok, katolikus főpapok esetében egyéb, részben gyakorlati szempontok érvényesültek (például a minél kisebb mértékű átrendeződés érdekében a megürült ülőhelyek betöltése).

Az ülésekről tudósító forrásokból úgy tűnik, hogy a tagok alapvetően a hivatalos ülésrend szerint foglaltak helyet, ugyanakkor időnként, különösen az örökös tagok eltértek ettől. Míg a fennmaradt nyomtatott ülésrendekben az ülőhelyek kiosztása nem a családi kötelékek figyelembevételével történt, addig a *Budapesti Hírlap* 1894. május 8-án megjelent tudósítása arról számolt be, hogy „[n]agy nemzetségek ülnek egy-egy csoportban, mint valamikor a rákosi gyűléseken”. A Pécsi Napló pedig 1900 tavaszán a Széchényi család tagjainak a „család padjában” az ülés alatt folyó (magán) megbeszéléséről írt.⁷⁴ További példa a nyomtatott ülésrendtől való eltérésre, hogy az 1894. június 21-i ülésen készült fényképek tanúsága szerint a tartósan távolmaradt főhercegek asztalai helyén a hivatali személyzet tagjai (naplószerkesztő, gyorsírófőnök, elnöki titkár) foglaltak helyet.⁷⁵

Főrendiházi (rang)sorrend és szavazás

Felmerülhet a kérdés, hogy a tagsági csoportok elhelyezésének volt-e hatása a főrendiház döntéshozatalára. Ismeretes, hogy a rendi korszakban a felsőtábla döntéshozatali eljárása nem a szavazatok megszámlálásán, hanem mérlegelésén alapult, a véleményeknek az elnöklő nádor általi súlyozásában pedig szerepe lehetett a rangsorrendnek, illetve az azt tükröző ülésrendnek.⁷⁶ A törvényhozás polgári korszakában a főrendiházban név szerinti szavazáskor (a Főrendiházi naplók tanúsága alapján) a tagok felszólítása mindig tagsági csoportonként történt, azonos, részben a rendi hagyományra visszavezethető sorrendben. Ennek a sorrendnek azonban nem volt az eredményre befolyása, mert a szavazatok súlya egyenlő volt, és egyébként is általában már előzetesen ismertté vált az egyes tagsági csoportok hangadó tagjainak álláspontja, a késve, tagsági csoportjuk szavazása után érkezett főrendek pedig a voksolás végén pótlólag szavazhattak.

⁷³ Szijártó 2005: 105.

⁷⁴ *Budapesti Hírlap* 1894. május 8. 2.; *Pécsi Napló* 1900. május 24. 4.

⁷⁵ *Vasárnapi Ujság* 1894. július 1. 428.

⁷⁶ Dobszay 2019: 349.

Megállapítható, hogy a főrendiház üléstermeinek kialakítását 1902-ig a körülmények kényszere (a rendelkezésre álló, eredetileg más rendeltetésű helyiség alaprajza és mérete), a hagyományok és a tervező elképzelése együttesen határozta meg. Az országgházi ülésterem kialakításakor a döntéshozók éltek azzal a lehetőséggel, hogy az építészeti stílusnak, az alaprajznak és az elrendezésnek, a termék méretének, valamint a díszítés ikonográfiájának a meghatározásával szimbolikus tartalmakat fejezzen ki, így a törvényhozás tényezőinek, illetve az uralkodónak és a nemzetnek az egységét, a nemeség és az országgyűlések történelmi jelentőségét. A főrendiházban egyfelől a rendi korszakból származó törvények, rendelkezések és hagyomány tovább élése, másfelől a pártok hiánya következtében (a képviselőházzal ellentétben) fennmaradt a korábbi, alapvetően rendi eredetű, tagsági jogosultság szerinti ülésrend, amely azonban egyes esetekben (mint a részvételi jogukat választott tagként megőrző főrendeknél) gyakorlati szempontok nyomán módosult. A fentiek következtében a magyar főrendiház ülésrendje különbözött a Lordok Háza részben rendi eredetű, részben a pártok szerinti csoportosulást tükröző, de éppúgy a rendi előzményeket nélkülöző ausztriai Urak Háza tagjainak részben méltóság szerinti (katolikus főpapok, főhercegek), részben (az örökletes és a kinevezett tagok esetében) a párthovatartozást tükröző ülésrendjétől is.

FORRÁSOK

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

XV.17.f.331.b. Ybl Miklós hagyatéka, tervek (1844–1891).

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

K 5 Főrendiház hivatali iratok (1866–1918).

Országos Széchényi Könyvtár Plakát- és Kisnyomtatványtára (OSZK PKnyt)

Kny. 1848/221. *Alaprajza az 1848-ki július 2-ikára egybehítt országgyűlési főrendek teremének*. Pest, 1848.

Kny. B 983. *A nagyméltóságú Főrendi Ház ülési termének vázlata*. Összeáll. Pavlovszky Antal. Pest, 1867.

Ábrázolt Folyóirat 1848. január 8. 12.

Alkotmány 1902. november 28. 5.

Budapesti Hírlap 1894. május 8. 2.

Budapesti Napló 1902. november 28. 7.

Egyetértés 1884. január 13. 1.

Egyetértés 1885. március 24. 1.

Egyetértés 1885. szeptember 27. 2.

Fővárosi Lapok 1866. december 21. 1190.

- Független Magyarország* 1904. augusztus 25. 6.
Hazánk s a Külföld 1865. október 1. 633.
Kappa [Kabos Ede] 1894: A párbaj. A főrendiház üléséből. *Pesti Napló* 1894. május 8. 1.
Kreith Béla [1886]: A magyar főrendiház ülőhelyeinek névjegyzékes mutatója. Tervezte gróf Kreith Béla. In: *Ausztriai és Magyar orsz. képviselő-választó-kerületek-térképe a magyar 1884–1887 és az osztrák 1885–1891 évi országgyűlési összes pártok és választó kerületek kitüntetésével*. Bécs.
Magyar Nemzet 1902. február 1. 5.
Mikszáth Kálmán 1977: Az új főrendiház első ülése. In: Mikszáth Kálmán: *Cikkek és karcolatok*. XXI. 1885. július – 1885. december. (S. a. r. Rejtő István.) (Mikszáth Kálmán Összes Művei 71.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 91–95.
Neues Wiener Tagblatt 1907. május 5. 4.
Paget, John 1987: *Magyarország és Erdély*. (Vál., szerk. Maller Sándor, ford. Rakovszky Zsuzsa.) Budapest.
Pécsi Napló 1900. május 24. 4.
Pesti Hirlap 1884. január 13. 1. melléklet 9.
Pesti Hirlap 1885. szeptember 26. 1.
Pesti Hirlap 1894. június 21. 4.
Pesti Hirlap 1905. július 8. 6.
Pesti Hirlap 1927. január 29. 1–2.
Pesti Napló 1865. december 5. 2.
Pesti Napló 1885. március 23. (esti kiadás) 2.
Pesti Napló 1894. október 25. (esti kiadás) 1.
Pesti Napló 1901. július 11. 7.
Prager Abendblatt 1884. december 17. 1.
Vasárnapi Ujság 1861. június 23. 293–294.
Vasárnapi Ujság 1861. június 30. 304–305.
Vasárnapi Ujság 1866. április 22. 192.
Vasárnapi Ujság 1867. január 20. 32.
Vasárnapi Ujság 1884. június 29. 412.
Vasárnapi Ujság 1894. március 4. 142.
Vasárnapi Ujság 1894. július 1. 428.
Vasárnapi Ujság 1896. június 14. 389–396.
Verzeichnis der erblichen und lebenslänglichen Mitglieder des Herrenhauses. (IX. Session). Wien, 1879.
X – y 1892: Rajzok a képviselőházból. *Vasárnapi Ujság* 1892. március 27. 226.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Ainsworth, James 2017: Customs and traditions of the House of Lords. *House of Lords Library Briefing*. 2017. aug. 7. 28–30. <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/LLN-2017-0050/LLN-2017-0050.pdf> – utolsó letöltés: 2023. június 3.
- Ballabás Dániel 2019: Családfákon innen és túl. Genealógiai kapcsolatok detektálása a hálózatok segítségével. In: Ballabás Dániel (szerk.): *Hagyományos források, új megközelítések. A digitalizáció kínálta lehetőségek a történelmi kutatásokban*. Eger, 33–67.
- Balogh István 1993: Egy kétszáz éves épület 1849-ben a főrendiháznak is otthona. *Debrecenért Hírlevél* (4.) 1. 5–8.
- Borossy András 1948: Az országgyűlés. In: Szabó István (szerk.): *A szabadságharc fővárosa Debrecen, 1849 január–május*. Debrecen. 329–384.
- Cieger András 2015: Árpád a Parlamentben. A festőművészet esete a tudománnyal és a politikával. In: Lajtai Mátyás – Varga Bálint (szerk.): *Tény és fikció. Tudomány és művészet a nemzetépítés büvkörében a 19. századi Magyarországon. Tanulmányok a nacionalizmus kultúrtörténetéből*. 1. Budapest, 25–48.
- Cieger András 2021: A magyar országgyűlés a dualizmus korában. I. *A képviselőház. (A magyar országgyűlések története)* Budapest.
- Cooper, Catriona 2019: The Sound of Debate in Georgian England Auralising the House of Commons. *Parliamentary History* (38.) 1. 60–73. DOI: 10.1111/1750-0206.12413.
- Cotter, Leanne-Marie – Flinders, Matthew 2019: The Palace of Westminster: Another Window of Opportunity? *Parliamentary History* (38.) 1. 149–165. DOI: 10.1111/1750-0206.12418.
- Debreczeni-Dropán Béla 2014: Ybl Miklós és a Magyar Nemzeti Múzeum. In: Hídvégi Violetta – Marótyz Katalin (szerk.): *Ybl-épületsorsok az Unger-háztól a Kálvin térig*. Budapest, 27–47.
- Dobszay Tamás 2019: *A rendi országgyűlés utolsó évtizedei (1790–1848)*. (A magyar országgyűlések története) Budapest.
- Gábor Eszter 2000: Az állandó Országház tervpályázata 1883-ban. In: *A ország háza. Budapesti országháza tervek 1784–1884*. Budapest, 138–227.
- Gömöry Judit 2014–2015: Nemzeti Múzeum (több díszítési, átalakítási munka). *Ybl Miklós Virtuális Archívum*. <https://ybl.bparchiv.hu/hu/alkotasok/nemzeti-muzeum-tobb-diszitesi-atalakitasi-munka> – utolsó letöltés: 2023. június 3.
- Hallam Smith, Elizabeth 2019: Ventilating the Commons Heating the Lords 1701–1834. *Parliamentary History* (38.) 1. 74–102. DOI: 10.1111/1750-0206.12414.
- Jones, Clyve 2014: Accommodation in the Painted Chamber for Conferences between the Lords and the Commons from 1600 to 1834. *Parliamentary History* (33.) 2. 342–357. DOI: 10.1111/1750-0206.12100.

- N. N. 2014–2015: Képviselőház és felsőház, Bécs. *Ybl Miklós Virtuális Archívum*. <https://ybl.bparchiv.hu/hu/alkotasok/kepviselohaz-es-felsohaz-becs> – utolsó letöltés: 2023. június 3.
- MacDonagh, Michael 1897: *The book of Parliament*. London.
- Originalbehänge der Loge von Kaiser Franz Joseph I. im Zuge der Sanierung im Parlament entdeckt. *Parlamentsskorrespondenz* 2017. augusztus 23. https://www.parlament.gv.at/PAKT/PR/JAHR_2017/PK0930 – utolsó letöltés: 2023. június 3.
- Pap József 2022: Két korszak határán. Az 1861-es országgyűlés története. *Acta Universitatis de Carolo Eszterházy Nominatae. Sectio historiae* (Új sorozat 49.) 185–201. DOI: 10.46438/ActaUnivEszterhazyHistoriae.2022.2.185. http://publikacio.uni-eszterhazy.hu/7494/1/185_Pap.pdf – utolsó letöltés: 2023. június 3.
- Pereházy Károly 1969: Műemléképületek restaurálása a Józsefvárosban. *Műemlékvédelem* (13.) 1. 35–39.
- Rózsa György 1972: Vázlat a magyar országgyűlések ikonográfiájához. *Folia Historica. A Magyar Nemzeti Múzeum évkönyve* (1.) 81–94.
- Schefbeck, Günther 2003: Theophil Hansen und das Wiener Parlamentsgebäude. In: *120 Jahre Parlamentsgebäude. Katalog zur Ausstellung aus Anlass des 120. Jahrestages der ersten Plenarsitzung im Parlamentsgebäude*. Wien, 7–26.
- Seaward, Paul 2019: 'A Sense of Crowd and Urgency?' Atmosphere and Inconvenience in the Chamber of the Old House of Commons. *Parliamentary History* (38.) 1. 103–118. DOI: 10.1111/1750-0206.12415.
- Sisa József 2020: Az Országház épülete. In: Sisa József (szerk.): *Az Országház építése és művészete*. Budapest, 651–701.
- Spirk József – Éskovács Péter 1998: Patthelyzet a parlamenti bizottságokban. Történelmi hagyományok alakították ki a törvényhozás ülésrendjét. *Népszava* 1998. június 16. 2.
- Szente Zoltán 2006: A parlamenti ülésrendek szimbolikája. In: Mezey Barna (szerk.): *Jogi kultúra, processzusok, rituálék és szimbólumok*. Budapest. 327–334.
- Szijártó M. István 2005: *A diéta. A magyar rendek és az országgyűlés 1708–1792*. Budapest.
- Taylor, Miles 2019: St Stephen's in War and Peace Civil Defence and the Location of Parliament 1938. *Parliamentary History* (38.) 1. 135–148. DOI: 10.1111/1750-0206.12417.
- Tóth-Barbalics Veronika 2018: A főrendiház üléseinek látogatottsága. *Modern Magyarország* (5.) 1. 235–264.
- Tóth-Barbalics Veronika 2021: A magyar országgyűlés a dualizmus korában II. *A főrendiház (1865–1918)*. (A magyar országgyűlések története) Budapest.
- Vincent, Howard 1906: *The imperial Parliament of Great Britain & Ireland*. London.